

OAVDA RAQAMLAR VA STATISTIK MA'LUMOTLARNI MANIPULYATIV TAQDIM ETISH: LINGVOKULTUROLOGIK VA CHOG'ISHTIRMA TAHLIL

Xudoynazarova Dildora Shonazar qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

xudoynazarovadildora020@gmail.com

9987977719595

Kirish

Zamonaviy axborot jamiyatida raqamlar va statistik ma'lumotlar jurnalistik xabar ishonchligining muhim belgisiga aylangan. Tomoshabin yoki o'quvchi uchun "statistika" so'zi ko'pincha xolislik, aniqlik va obyektivlik kafolati bo'lib ko'rinadi. Biroq tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamlar neytral emas: ular tanlanadi, kesiladi, qiyoslanadi, kontekstdan chiqariladi va shu orqali muayyan mafkurani ilgari suradi. Ayniqsa, OAV diskursida statistik ko'rsatkichlar manipulyatsiyaning kuchli vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar raqamli statistikaning OAVda lingvistik manipulyatsiya vositasi ekanligini ta'kidlaydi. Mualliflar statistik ma'lumotlarni turli usullarda – noto'g'ri bazaviy chiziq tanlash, qisqa muddatli tendentsiyalarga urg'u berish, raqam va stavkani chalkashtirish, noaniq manbalarga tayanish orqali – auditoriya idrokini boshqarishi mumkin. Mazkur tezisda ingliz va o'zbek OAVlarida raqamlar va statistik ma'lumotlarni manipulyativ taqdim etishning lingvistik vositalari, pragmatik strategiyalari hamda lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi statistik raqamlarning manipulyativ salohiyatini ochib berish, ingliz va o'zbek media diskursidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek OAV materiallarida raqamlar va statistik ma'lumotlarni manipulyativ taqdim etish strategiyalarini qiyosiy o'rganishga qaratildi. Tadqiqotda qiyosiy-deskriptiv metod, diskurs-tahlil, pragmatik tahlil va korpus lingvistikasiga tayangan kuzatuv usullari qo'llanildi. Material sifatida ingliz tilidan Reuters, BBC, The Guardian kabi xalqaro nashrlar, shuningdek, British National Corpus (BNC) ning media qismi; o'zbek tilidan esa Gazeta.uz, Kun.uz, Daryo.uz va boshqa onlayn nashrlarning iqtisodiy-siyosiy xabarlarini, shuningdek, O'zbek tili milliy korpusi tanlab olindi. Tahlilda uchta asosiy mezon asos qilib olindi: raqamlarning lingvistik taqdimoti (leksik-grammatik vositalar), pragmatik strategiyalari (qiyoslash, intensivlashtirish, ehtiyotkorlik, diqqatni jalb etish) va lingvokulturologik xususiyatlari. Shuningdek, K. Hylandning metadiskurs modeli, G. Lakoffning freym nazariyasi va E. Hallning kontekstli muloqot nazariyasi

metodologik asos sifatida qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida ikki til materiallari qiyosiy tahlil qilinib, o'xshashlik va farqlar misollar orqali ochib berildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek OAVlarida raqamlar va statistik ma'lumotlarni manipulyativ taqdim etishning bir qancha umumiy va farqli jihatlarini ko'rsatdi. Avvalo, har ikkala tilda ham raqamlar xabarning denotativ aniqligini oshiruvchi, ishonchni mustahkamlovchi va argumentni "o'lgan dalil" bilan quvvatlovchi vosita sifatida qo'llanadi. Ingliz media diskursida statistik manipulyatsiyaning quyidagi usullari keng tarqalgan: noto'g'ri bazaviy chiziq tanlash – masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida jinoyatchilik keskin pasayganidan keyin o'sishni "rekord darajadagi o'sish" sifatida taqdim etish; qisqa muddatli tendentsiyalarga urg'u berish – uzoq muddatli pasayish tendentsiyasini e'tiborsiz qoldirib, bir yillik o'sishni "inqiroz" sifatida ko'rsatish; raqam va stavkani chalkashtirish – jinoyatlar soni oshganini, lekin aholi soniga nisbatan stavka pasayganini yashirish; noaniq-giperbolik miqdor ko'rsatkichlari – "minglab", "yuzlab" kabi so'zlarni qo'shtirnoq ichida berib, aniq statistik ma'lumot sifatida taqdim etish.

O'zbek media diskursida esa statistik manipulyatsiyaning quyidagi usullari ustunlik qiladi: terminologik niqoblash – "Davlat statistika qo'mitasi", "tashqi savdo aylanmasi", "eksport", "import" kabi rasmiy terminlar orqali ma'lumotning ilmiy va xolis xarakteri taassurotni yaratish; passiv konstruksiyalar va shaxssiz gaplar – "O'ylaymizki...", "Bilamiz..." kabi shakllar orqali muallif pozitsiyasini neytrallashtirish; "biz" olmoshidan foydalanish – shaxsiy fikrni umumiy mulohaza sifatida taqdim etish; obyektivlikni niqoblash strategiyalari – ma'lumotni manipulyativ taqdim etishda qavs ichidagi izohlar va qo'shimcha ma'lumotlardan foydalanish. Chog'ishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz media diskursida statistik manipulyatsiya ko'proq sintaktik (passiv, nominalizatsiya, presuppozitsiya) va pragmatik (bazaviy chiziq, qiyoslash) vositalar orqali amalga oshirilsa, o'zbek media diskursida leksik-terminologik va modal vositalar ustunlik qiladi. Har ikkala tilda ham umumiy jihatlar mavjud: raqamlarning ishonch uyg'otish vositasi sifatida qo'llanishi, statistik ma'lumotlarga havola qilish orqali argumentni kuchaytirish, miqdoriy ko'rsatkichlar orqali auditoriya idrokini yo'naltirish.

Muhokama

Olingan natijalar ingliz va o'zbek OAVlarida raqamlar va statistik ma'lumotlarni manipulyativ taqdim etish universal va lingvokulturologik xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Bu farqlar, birinchi navbatda, til tizimining tuzilishi va madaniy omillar bilan bog'liqdir. Ingliz media diskursida raqamli ma'lumotlar ko'proq argumentativ va pragmatik maqsadlarga xizmat qiladi: statistik ko'rsatkichlar orqali muayyan tezisni isbotlash, raqibni qoralash yoki muayyan siyosatni oqlash uchun foydalaniladi. O'zbek media diskursida esa raqamlar ko'proq informatsion va tasdiqlovchi funksiyani bajaradi:

rasmiy statistika organlariga havola qilish, iqtisodiy ko'rsatkichlarni taqdim etish va xabarning ishonchliligini ta'minlashga qaratiladi. Bu holat G. Hofstedening noaniqlikdan qochish va hokimiyat masofasi kabi madaniy o'lchovlari bilan izohlanadi: o'zbek media diskursida rasmiy manbalarga tayanish tendentsiyasi kuchliroq, ingliz media diskursida esa tanqidiy tahlil va mustaqil tekshirishga urg'u beriladi. Shuningdek, tadqiqot natijalari media savodxonligi va jurnalistik metodikaga ham ta'sir ko'rsatadi. Raqamli ma'lumotlarni tanqidiy qabul qilish, statistik manipulyatsiya usullarini taniy olish va ularga qarshi tura olish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bu esa auditoriyaning axborotga bo'lgan ishonchini oshiradi va manipulyativ ta'sirga qarshi immunitetni shakllantiradi. Nazariy jihatdan esa statistik manipulyatsiyaning lingvistik mexanizmlarini o'rganish diskurs-tahlil, pragmatika va lingvokulturologiya sohalarini boyitadi. Amaliy jihatdan esa u jurnalistika ta'limi, media tanqid va faktcheking amaliyotida samarali qo'llanilishi mumkin.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek OAVlarida raqamlar va statistik ma'lumotlarni manipulyativ taqdim etish strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish orqali muhim ilmiy natijalarni ko'rsatdi. Har ikki media diskursida ham raqamlar ishonch uyg'otish, argumentni kuchaytirish va auditoriya idrokini yo'naltirishda yetakchi rol o'ynaydi. Umumiyliklardan tashqari, sezilarli farqlar ham aniqlandi: ingliz media diskursida sintaktik va pragmatik manipulyatsiya vositalari (passiv, nominalizatsiya, presuppozitsiya, noto'g'ri bazaviy chiziq) ko'proq qo'llansa, o'zbek media diskursida leksik-terminologik va modal manipulyatsiya vositalari (rasmiy terminlar, "biz" olmoshi, shaxssiz gaplar) ustunlik qiladi. Olingan xulosalar nafaqat nazariy tilshunoslik uchun, balki amaliy sohalar – jurnalistika, media savodxonligi, tarjima va xorijiy tilni o'qitishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, statistik manipulyatsiyani chuqur o'rganish talabalar va media iste'molchilarida tanqidiy tafakkur va axborot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Demak, bu mavzu tilshunoslik va media tadqiqotlarida dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Bell, A. The Language of News Media. Oxford: Blackwell, 1991.
2. Best, J. Damned Lies and Statistics: Untangling Numbers from the Media, Politicians, and Activists. Berkeley: University of California Press, 2001.
3. Fairclough, N. Media Discourse. London: Edward Arnold, 1995.
4. Hall, E. T. Beyond Culture. New York: Anchor Books, 1976.
5. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and

Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage, 2001.

6. Hyland, K. Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing. London: Continuum, 2005.

7. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

8. Van Dijk, T. A. News as Discourse. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1988.

